

Dragă Theo

Vincent van Gogh

Dragă Theo

Scrisori către fratele său

Selecție, traducere și note de
Constanța Tănăsescu

Redactori: Roxana Coșovanu, Laura Albulescu
Tehnoredactor: Cristian Vlad
Corector: Theodor Zamfir
Copertă: Alexandru Daș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VAN GOGH, VINCENT

Dragă Theo / Vincent van Gogh ;

trad. și note de Constanța Tătășescu. - Ed. a 2-a. - București : Art, 2016

ISBN 978-606-710-312-0

I. Tănăsescu, Constanța (trad. ; note)

821.112.5-31=135.1

Notă asupra ediției

În alcătuirea acestei antologii, s-a ținut seama, pe de o parte, de drumul deosebit de anevoios pe care l-a parcurs pictorul, iar pe de altă parte, de avatarurile existenței omului Van Gogh.

Au fost cuprinse texte care ilustrează treptele evoluției sale artistice, de la primele încercări până la explozia cromatică din ultimele tablouri, precum și toate evenimentele care au marcat și condiționat viața spirituală și sufletească a marelui artist, de la anii adolescenței la ultimul act al tragediei, sinuciderea.

În realizarea ei au fost consultate lucrările: *Briefe an seinen Bruder*, scrisorile către fratele său Theo, reunite și prefațate de soția acestuia, Johanna van Gogh-Bonger (ediția germană a lui Paul Cassirer, 1914), *The Complete Letters of Vincent van Gogh* (Greenwich, Connecticut, 1958) și *Correspondance complète de Vincent van Gogh* (Gallimard/Grasset, 1960).

Toate scrisorile și fragmentele de scrisori ale lui Vincent van Gogh reunite în antologia de față, de la cele trimise de la Haga (august 1872 – mai 1873) până la cele expediate din Auvers-sur-Oise (20 mai – 29 iulie 1890), au fost adresate fratelui său Theo, despre ale cărui generozitate, fidelitate și neclintită încredere în geniul pictorului nu s-a vorbit poate niciodată îndeajuns.

C.T.

I. Haga*

august 1872 – mai 1873

* În 1869, aşadar, la vârsta de 16 ani, Vincent van Gogh intră ca vânzător la sucursala din Haga a Galeriei de artă Goupil, unde lucrează cu trageră de inimă, fiind foarte apreciat de superiori. În 1872, tatăl său, pastor calvinist, se mută cu întreaga familie la Helvoirt, unde-şi petrece vacanţa şi Vincent; aceasta este epoca în care începe strânsa prietenie dintre Vincent şi fratele său Theo (născut în 1857), prietenie menită să dureze până la moartea pictorului. Acesta este şi anul din care ni s-au păstrat primele scrisori ale lui Vincent către fratele său; de altfel, acesta intră şi el, în ianuarie 1873, la sucursala din Bruxelles a aceleiaşi Galeriei Goupil.

Haga, august 1872

Dragă Theo,

Îți mulțumesc pentru scrisoarea ta, mă bucur să aflu c-ai ajuns din nou cu bine. În primele zile ți-am simțit tare mult lipsa; când mă întorceam la prânz acasă, mi se părea foarte curios să nu te văd.

Am petrecut împreună câteva zile grozav de plăcute. Ne-am plimbat de multe ori, printre picături, ducându-ne să vedem când una, când alta.

Ce vreme îngrozitoare! Te-ai fi plâns și tu de ea în cursul plimbărilor tale la Oisterwijk¹. Ieri, cu ocazia expoziției, aici au avut loc curse de trap; dar, din pricina vremii urâte, iluminările și focurile de artificii au fost amânate. Pe scurt, bine că n-ai rămas aici să le vezi. Familiile Hanebeck și Roos îți trimit salutări.

Cu dragostea de totdeauna, al tău *Vincent*.

Haga, 13 decembrie 1872

Dragă Theo,

Iată o veste bună pe care mi-o aduce scrisoarea lui Pa². Îți doresc din toată inima mult noroc.

Sunt sigur că-ți va face mare plăcere; este o ocupație grozav de plăcută! Iar pentru tine va fi o schimbare completă. Sunt foarte mulțumit că de-acum înainte vom lucra amândoi în aceeași branșă, ba chiar pentru aceeași firmă. De-acum încolo, va trebui să ne scriem mereu. Tare-aș

¹ Localitatea în care mai studia încă Theo.

² Prescurtare familiară de la *papa*, nume sub care este desemnat, în corespondența dintre cei doi frați, tatăl acestora, pastorul Theodorus van Gogh.

vrea să te revăd înainte de plecarea ta! Prilej cu care vom avea să ne spunem o mulțime de lucruri.

Mă gândesc că uneori Bruxelles-ul e un oraș destul de plăcut; asta nu înseamnă că în primele zile nu ți se va părea oarecum străin. Oricum, grăbește-te să-mi scrii.

Și acum, la revedere! Ți-am scris doar câteva rânduri, la repezeală. Trebuia să-ți spun câtă plăcere îmi face vestea primită.

Noroc. Veșnic iubitorul tău frate, *Vincent*.

Te plâng că trebuie să te duci în fiecare zi la Oisterwijk pe o vreme atât de mizerabilă. Complimente de la familia Roos.

Haga, 18 ianuarie 1873

Dragă Theo,

Din veștile primite de acasă, am aflat că ai ajuns la Bruxelles cu bine și că prima ta impresie a fost favorabilă.

Înțeleg și eu că orice lucru poate să ți se pară ciudat la început. Curaj însă, căci vei reuși.

Trebuie să-mi scrii numaidecât și să-mi spui cum stau lucrurile și cum îți place pensiunea.

Sper să fie acceptabilă. Pa mi-a scris că Schmidt și cu tine sunteți buni prieteni, ceea ce e minunat. Cred că Schmidt este cel mai bun băiat din lume și că te va pune la curent cu toate.

Ce frumos a fost și ce bine am petrecut în zilele de bălci! Ai să-ți amintești și tu mult timp de ele, mai ales c-au fost ultimele zile pe care le-ai petrecut acasă. Scrie-mi, mai cu seamă, despre toate tablourile pe care le vezi; și spune-mi ce ți s-a părut frumos. În ceea ce mă privește, sunt foarte ocupat la acest început de an.

Anul nou a început bine pentru mine: mi s-a mărit leafa cu zece franci, astfel că acum câștig cincizeci de franci pe lună. În plus, am luat și o primă de cincizeci de franci. Nu-i minunat? Sper ca de-acum înainte să mă pot întreține singur. Sunt foarte mulțumit că lucrezi și tu în aceeași branșă ca mine.

Este o ocupație grozavă! Cu cât lucrezi mai mult, cu atât îți sporește și interesul. Începutul e mai greu decât în altă meserie, poate, dar ține-te bine și ai să reușești.

Întreabă-l pe Schmidt cât costă albumul Corot, cu litografiile de Émile Vernier. Ni se cere la magazin. Știu că la Bruxelles albumul există.

Când am să-ți scriu data viitoare, am să-ți trimit și portretul meu, pe care l-am făcut duminica trecută. Ai fost la Palatul Ducal? Nu uita să te duci când vei avea ocazia. [...]

Haga, 17 martie 1873

Dragă Theo,

A venit timpul să primești iarăși vești de la mine. Sunt și eu foarte doritor să aflu ce mai faci și ce mai face unchiul Hein¹. Sper, așadar, că-mi vei scrie de îndată ce vei avea timp.

Sunt sigur c-ai și auzit spunându-se că voi pleca la Londra, și probabil că foarte curând. Sper din toată inima că ne vom mai vedea o dată înainte de plecare.

Dacă-mi va fi cu puțință, mă duc de Paști la Helvoirt; asta depinde de noutățile pe care le va lua Itersen² cu el în călătorie. Nu pot lipsi înainte de întoarcerea lui. Pentru mine, viața la Londra va fi cu totul deosebită, căci va trebui, probabil, să locuiesc singur, într-o cameră, și să mă ocup, în consecință, de o mulțime de lucruri care, pentru moment, nu cad în sarcina mea. Sunt foarte curios să văd Londra, îți imaginezi, cred; cu toate astea, are să-mi pară rău că părăsesc Haga. Abia acum, când s-a hotărât că trebuie să plec, îmi dau seama cât de legat sunt de Haga. Dar, cum lucrurile nu se pot schimba, am de gând să nu iau nimic prea în tragic. Cred că este o ocazie minunată ca să învăț englezește, limbă pe care o înțeleg foarte bine, dar de vorbit, nici pe departe așa de bine pe cât aș dori. [...]

Duminică s-au împlinit cincisprezece zile de când am fost la Amsterdam să văd expoziția de tablouri de-acolo, care se va deschide apoi la Viena.

A fost foarte interesant și sunt tare curios să văd ce impresie vor face olandezii la Viena.

Sunt tare nerăbdător să cunosc pictorii englezi. Pe-aici vedem foarte puține pânze de-ale lor. Aproape toate lucrările acestora rămân în Anglia.

La Londra, Goupil nu are magazin. Tablourile nu li se vând acolo decât negustorilor, nu și persoanelor particulare.

¹ Referire la unul dintre frații pastorului Theodorus van Gogh, Hendrik, cunoscut negustor de obiecte de artă.

² Colegul lui Vincent la firma Goupil din Haga.

Unchiul Cent¹ are să vină aici spre sfârșitul lunii; sunt curios să-l aud vorbind de unele și de altele. [...]

Haga, 9 mai 1873

Dragă Theo,

Luni dimineața plec de la Helvoirt spre Paris² și voi trece prin Bruxelles la ora 2 și 7 minute. Dacă poți, vino la gară, are să-mi facă multă plăcere. [...] Nu poți să-ți închipui, dragul meu Theo, cât de drăguți sunt toți cei de-aici cu mine; așa că nu ți-e greu să-ți imaginezi cât de amărât sunt că trebuie să mă despart de atâția prieteni. [...]

¹ Alt frate al pastorului Theodorus van Gogh, Vincent, tot negustor de obiecte de artă.

² În drum spre Londra, Vincent se va opri la Paris.

II. Londra*

13 iunie 1873 – 15 mai 1875

* În iunie 1873, fiind avansat în grad, Vincent e mutat la sucursala din Londra a firmei Goupil (locul său de la Haga va fi ocupat, în noiembrie același an, de către Theo, la rândul-i transferat de la Bruxelles). Din august 1873, Vincent va locui la doamna Loyer, de a cărei fiică, Ursula, se va îndrăgosti în curând; află, însă, că aceasta este logodită; lovitura va fi deosebit de puternică și Vincent, căzut pradă unei adânci melancolii, va aluneca într-o adevărată criză de misticism care va dura până în 1881. Nu mai lucrează cu pasiunea de altădată, în schimb citește foarte mult. Scrisorile lui către Theo devin tot mai rare și mai scurte, încetând cu totul din august 1874 până în februarie 1875.

Londra, 13 iunie 1873

Dragă Theo,

Adresa mea: Goupil & Co., 17 Southampton Street, Strand, London. Cred că arzi de nerăbdare să afli noutăți despre mine. Așa că n-am să te las să aștepți prea mult timp o scrisoare.

Am aflat de la cei de-acasă că acum locuiești la dl Schmidt și că Pa a venit să te vadă.

Sper din toată inima c-o să te simți mai bine decât la vechea ta pensiune. N-am nici o îndoială în privința asta. Scrie-mi numaidecât, sunt foarte curios să-ți citesc scrisoarea. Spune-mi cum îți petreci acum zilele etc.

Și, mai ales, scrie-mi ce-ai văzut în ultima vreme în materie de tablouri, și dacă au mai apărut ceva litografii sau acvaforte noi. Trebuie să mă țin în mod foarte exact la curent cu toate astea, fiindcă aici nu văd mare lucru, magazinul nostru fiind doar un simplu depozit. Ținând seama de împrejurări, o duc foarte bine.

Am găsit o pensiune care, deocamdată, îmi place foarte mult. În casă există trei nemți cărora le place muzica la nebunie, care cântă chiar la pian și din gură, așa că serile sunt deosebit de agreabile. Aici sunt mai puțin ocupat decât la Haga, având în vedere că trebuie să fiu la magazin numai de la ora nouă dimineața până la șase seara, iar sâmbăta sunt liber de la ora patru.

Stau într-una dintre mahalalele Londrei, cartier relativ liniștit, care mă îndeamnă să mă gândesc puțin la Tilburg, cu care se aseamănă.

La Paris am petrecut câteva zile minunate. M-am bucurat din toată inima de lucrurile frumoase pe care le-am văzut – la expoziție, la Luvru și la muzeul Luxemburg. Localul din Paris e superb și mult mai important decât îmi închipuisem, mai ales magazinul din piața Operei.¹

¹ Referire la sediile pariziene ale firmei Goupil.

Aici viața e foarte scumpă. Pensiunea mă costă 18 șilingi pe săptămână, plus spălatul; iar pe deasupra trebuie să mănânc în City. Duminica trecută am ieșit cu șeful meu, dl Obach. Am fost la Boxhill (la aproape șase ore de Londra), o colină destul de înaltă, în parte cretoasă și acoperită cu tufe de merișor, mărginită, pe una dintre laturi, de o pădure de stejari bătrâni. Câmpia e splendidă, cu totul altceva decât Olanda sau Belgia. Peste tot vezi numai parcuri superbe, cu arbori imenși și arbuști, unde te poți plimba în voie. De Rusalii am făcut o excursie frumoasă cu nemții, dar domniile ăștia cheltuiesc prea mulți bani. În viitor, voi evita să mai ies cu ei. [...]

Londra, 20 iulie 1873

Dragă Theo,

[...] La început arta englezească nu m-a atras deloc; trebuie să te obișnuiești cu ea. Există, totuși, aici câțiva pictori abili, printre care Millais, cel care a pictat *Hughenotul*, *Ofelia* etc., ale căror reproduceri în gravură ai face tare bine să le vezi. Sunt foarte frumoase. Apoi Boughton, din care cunoști *Puritanii ducându-se la biserică*, tablou aflat în Galeria noastră Fotografică. Am văzut unele lucruri foarte frumoase de-ale lui. În plus, dintre cei vechi, Constable, un peisagist care a trăit acum vreo treizeci de ani. E minunat; seamănă puțin cu Diaz și, în același timp, puțin și cu Daubigny. Pe urmă Reynolds și Gainsborough, care au pictat mai cu seamă câteva foarte frumoase portrete de femei; în sfârșit, Turner, din opera căruia trebuie să fi văzut și tu unele reproduceri în gravură.

Mai sunt aici și câțiva pictori francezi buni, care trăiesc izolați. [...]

Eu o duc bine. Mă plimb mult; locuiesc într-un cartier liniștit, plăcut, aerisit; am avut noroc, am nimerit bine. Asta nu înseamnă că nu mă gândesc uneori la minunatele duminici de la Scheveningen *et caetera*, cu melancolie. Dar să nu ne lăsăm pradă întristării. [...]

Londra, 13 septembrie 1873

Dragă Theo,

Întrucât îți scriu unchiului Hein, adaug și pentru tine câteva cuvinte. Sunt foarte nerăbdător să aflu dacă ai fost la Helvoirt pentru aniversarea lui Moe¹ și ce-ai mai făcut.

Ai primit scrisoarea mea și litografia după Weissenbruch, pe care am pus-o în caseta cu tablouri?

Aș dori foarte mult, scumpul meu Theo, să vii într-o zi și să-mi vezi noua locuință, de care trebuie să fi auzit vorbindu-se, sunt sigur. Așa cum mi-am dorit de atâta timp, am de-acum o cameră mansardată, și fără tapet de hârtie albastră cu bordură verde. În momentul de față, stau la niște persoane foarte agreabile, care conduc o școală pentru *little boys*.

Acum câțva timp, într-o sâmbătă, am făcut canotaj pe Tamisa cu doi englezi. A fost minunat.

Ieri am fost să văd o expoziție de tablouri belgiene, printre care am regăsit câteva vechi cunoștințe de la ultima expoziție de la Bruxelles. Erau acolo mai multe lucruri frumoase, de Albrecht și Julius de Vriendt, de pildă, de Cluysenaer, de Wauters, de Coosemans, de Gabriel, de De Schampheler etc.

Ai văzut vreodată ceva de Terlinde? Dacă da, povestește-mi totul într-o scrisoare. Pentru mine a fost o adevărată mângâiere să văd picturile astea belgiene. În afară de câteva excepții, englezii sunt triști și mărunți. [...]

Londra, ianuarie 1874

Dragă Theo,

Mulțumesc pentru scrisori.

Îți urez din toată inima un an pe deplin fericit. Știi că lumea e mulțumită de felul în care lucrezi; am aflat de la dl Tersteeg². Din scrisoarea ta, văd că te interesează foarte mult artele frumoase și asta, dragul meu, e un lucru minunat. Mă bucur că-ți plac Millet, Jacque, Schreyer, Lambinet, Frans Hals etc., căci, după cum spune Mauve: „Asta e ceva!”

¹ Prescrutare familiară a cuvântului *moeder* (mamă), nume sub care este desemnată, în corespondența dintre cei doi frați, mama acestora.

² Directorul Galeriei Goupil de la Haga.

Da, tabloul lui Millet, *Rușăciunea de seară*, „e ceva”. E un lucru măreț, e poezie. Ce mult aș vrea să vorbesc cu tine despre artă! Pentru moment, însă, trebuie să ne scriem des. [...]

Dau mai jos numele câtorva pictori care îmi plac în mod deosebit: Scheffer, Delaroche, Hébert, Hamon, Leys, Lagye, Boughton, Millais, Thijs Maris, De Groux, De Braekeleer junior, Millet, Jules Breton, Feyen-Perrin, Eugène Feyen, Brion, Jundt, George Saal, Israëls, Anker, Knaus, Vautier, Jourdan, Compte-Calix, Rochussen, Meissonier, Madrazzo, Ziem, Boudin, Gerôme, Fromentin, Decamps, Bonington, Diaz, Th. Rousseau, Tyron, Dupré, Corot, Paul Huet, Jacque, Otto Weber, Daubigny, Bernier, Émile Breton, Chenu, César de Cock, D-ra Collart, Bodmer, Koekkoek, Schelfhout, Weissenbruch și ultimii, dar nu și cei mai puțin importanți: Maris și Mauve. Dar aș putea continua astfel nu știu cât timp; pe urmă, mai sunt și toți cei vechi; și sunt sigur că și dintre cei noi am mai uitat câțiva.

Continuă să faci plimbări cât mai dese, să iubești natura din toată inima, căci acesta e adevăratul mijloc de-a învăța să înțelegi din ce în ce mai bine arta.

Ei, pictorii, înțeleg natura – o iubesc și *ne învață să vedem*. Și există pictori care nu fac decât lucruri bune, care *nu pot* face nici o lucrare proastă, așa după cum există oameni de rând care nu pot face nimic bun.

Eu o duc bine; am un interior minunat și pentru mine este o foarte mare plăcere să cercetez Londra, să observ felul de viață al englezilor și pe englezi în persoană. Apoi, am natura, arta și poezia; și dacă asta nu ajunge, atunci ce-ar putea ajunge?

Nu uit însă Olanda, și mai cu seamă Haga și Brabantul. [...]

Londra, 9 februarie 1874

Dragă Theo,
Preaiubita mea Caroline¹,

Am un chef nebun să-ți scriu câteva rânduri. Ce minunate zile au fost acelea „când eram împreună”. Află că nu te-am uitat, dar nu scriu așa cum aș vrea. Aici duc o viață minunată „neavând nevoie de nimic, și posedând totul”, și am impresia că încep să devin încetul cu încetul

¹ Doamna Caroline van Stockum Haanebeck.

un adevărat cosmopolit, cu alte cuvinte, nici olandez, nici englez sau francez, ci pur și simplu un *om!*

Căci, în comparație cu universul, ce este patria? Un colț din pământul pe care am fost așezați.

Nu am devenit încă, dar este un lucru spre care tind, în speranța că-l voi atinge. Și ca ideal, ceea ce Mauve spune că Ța y est.

Old girl, la revedere! *Yours truly*, Vincent.

O strângere de mână ție și lui Willem, ca altădată, așa, ca să vă doară degetele.

Londra, 30 martie 1874

Dragă Theo,

Într-o scrisoare de-acasă, am primit de la tine un florin pentru o pereche de butoni de manșetă. Îți mulțumesc mult și din toată inima, dragul meu; n-ar fi trebuit însă, căci tu ai mai mare nevoie de bani decât mine.

Mulțumesc pentru scrisoarea ta de azi-dimineață. Am fost foarte fericit când am aflat că Mauve s-a logodit cu Yette Carventus. Bravo! Mă bucur mult, de asemenea, că totul îți merge din plin. Cu atât mai bine c-ai citit cartea lui Van Burger; citește cât poți mai multe lucrări despre artă, ca și, mai ales, *La Gazette des Beaux-Arts* etc.

Trebuie să ai grijă ca, atât cât îți stă în putință, să te pui la curent cu tablourile. Tabloul lui Apol pe care-l avem aici pentru moment e foarte frumos. Anul trecut a pictat un subiect asemănător; și mi s-a părut mai bun ca acesta, mai plin de vigoare.

Mă bucur că te duci uneori pe la unchiul Cor, căci ai prilejul să vezi acolo lucruri care nu ajung niciodată în magazin la Haga.

În momentul de față, am și eu foarte mult de lucru, ceea ce-mi convine de minune, deoarece îmi prinde tare bine să fiu ocupat până peste cap. [...]

Londra, 31 iulie 1874

Dragă Theo,

Sunt mulțumit că l-ai citit pe Michelet și că-l înțelegi în felul acesta. O asemenea carte ne învață cel puțin că în dragoste există mult mai multe lucruri decât au obiceiul oamenii să caute.

În ceea ce mă privește, cartea aceasta a fost o revelație și, totodată, o evanghelie. „Nu există femeie bătrână!” – asta nu înseamnă că nu există femei în vârstă, ci că o femeie nu îmbătrânește atâta timp cât iubește și este iubită. Și-apoi, ce bogăție de idei într-un capitol ca „Aspirațiile toamnei”! Că o femeie este o ființă cu totul deosebită de un bărbat (și o ființă pe care noi n-o cunoaștem încă, cel puțin n-o cunoaștem decât în mod superficial), cum spui tu, da, cred asta cu toată tăria.

Și cred, de asemenea, că o femeie și un bărbat pot face, pot deveni, să zicem, un tot, și nu două jumătăți. A.¹ se simte excelent. Facem din când în când câte o plimbare minunată. Totul este grozav de frumos aici, cu condiția ca ochiul să-ți fie curat și simplu, un ochi pe care să nu-l incomodeze prea multe bârne. Când ai un asemenea ochi, e frumos peste tot.

Acel tablou de Thijs Maris, pe care l-a cumpărat dl Tersteeg, trebuie să fie foarte frumos. Am și auzit vorbindu-se despre el. Am cumpărat și revândut unul chiar eu, absolut în același gen.

Dorința de-a desena, care m-a apucat aici în Anglia, a dispărut din nou. Poate că toamna asta se va redeștepta, totuși, într-o bună zi. Am început să citesc din nou, și încă mult. Probabil că la 1 ianuarie 1875 vom emigra spre un alt magazin, mai mare decât cel de-aici. [...]

Londra, 18 aprilie 1875

Dragă Theo,

Îți trimit alăturat un mic desen. L-am făcut duminica trecută, în dimineața zilei în care a murit fetița (de 13 ani) a gazdei mele.

Este o vedere din Streatham Common: o câmpie vastă, acoperită cu iarbă, cu stejari și cu grozamă.

În timpul nopții plouase. Pământul era îmbibat, pe ici, pe colo, cu apă, iarba primăvărată verde și plină de prospețime.

După cum vezi, am schițat toate acestea și pe pagina de titlu a *Poeziilor* lui Edmond Roche. [...]

¹ Referire la sora lor Anna, care se afla și ea la Londra.

III. Paris*

15 mai 1875 – 28 martie 1876

* Vincent van Gogh este transferat la Galeria Goupil din Paris, dar interesul pentru meseria atât de îndrăgită la început scade vertiginos, în timp ce devine din ce în ce mai manifestă înclinația sa spre misticism. Patronii săi, Boussod și Valadon, sunt tot mai nemulțumiți de el; în urma unei discuții furtunoase cu unul dintre ei, Van Gogh își dă demisia.

Paris, 31 mai 1875

Dragă Theo,

Îți mulțumesc pentru scrisoarea ta de azi-dimineață.

Am văzut ieri expoziția Corot. Printre altele, era acolo și o pânză: *Muntele măslinilor*. Sunt fericit că l-a pictat.

La dreapta, se vede un pâlc de măslini pe un cer albastru crepuscular. În arierplan, coline acoperite cu arbuști și câțiva arbori uriași, deasupra cărora strălucește luceafărul de seară.

La Salon sunt trei tablouri de Corot, foarte frumoase; cel mai frumos: *Tăietoarele de lemne*, pictat cu puțin înainte de moarte, o gravură în lemn va apărea, probabil, în *L'Illustration* sau în *Le Monde Illustré*.

Îți imaginezi c-am văzut și Luvrul, și muzeul Luxemburg.

Tablourile lui Ruisdael de la Luvru sunt magnifice, mai ales *Crângul, Stăvilarul* și *În plin soare*.

Tare-aș vrea să poți vedea și tu într-o bună zi micile tablouri de Rembrandt aflate aici: *Pelerinii în drum spre Emaus* și cele două pânze intitulate *Filozofii*.

L-am văzut de curând pe Jules Breton împreună cu soția și cele două fete ale sale. Figura lui mi-a amintit de J. Maris, dar el are părul mai închis.

Dacă se prezintă ocazia, îți trimit o carte de-a lui: *Les champs et la mer*, unde se află, reunite, toate poemele sale.

La Salon are un tablou frumos, *Sărbătoarea Sfântului Ioan*. Într-o seară de vară, un grup de țăranți tinere dansează în jurul focurilor aprinse cu prilejul sărbătorii. În arierplan, satul, biserica și, deasupra tuturor, luna.

*Dansez, dansez, ô jeunes filles,
En chantant vos chansons d'amour.
Demain pour courir aux faucilles
Vous sortirez au petit jour.*

La Luxemburg are trei tablouri: *O procesiune în lanurile de grâu, Culegătoarele de spice și Singură*. La revedere.

Paris, 17 septembrie 1875

Dragă Theo,

Sentimentul, chiar un sentiment pur, delicat, pentru frumusețile naturii nu este același lucru cu sentimentul religios, deși cred că între acestea două există un fel de înțelegere.

Sentimentul naturii îl avem în noi aproape cu toții, unii mai mult, alții mai puțin. Mai rari sunt cei care simt că Dumnezeu e spirit, iar cei care-L adoră trebuie să-l adore în spirit și în adevăr. Părinții noștri fac parte din acest mic număr de oameni; unchiul Vincent de asemenea, am impresia.

Tu știi că stă scris: „Lumea trece deopotrivă cu toată strălucirea ei”, dar că, în schimb, s-a vorbit despre „o parte care nu ne va fi luată”. Să ne rugăm și noi, ca să devenim bogați în Dumnezeu. Totuși, nu te gânde prea mult la lucrurile acestea, care îți vor deveni de la sine, odată cu timpul, din ce în ce mai limpezi. Fă numai ce te-am sfătuit eu să faci. În ceea ce privește partea noastră în această viață, să cerem să devenim săraci în împărăția lui Dumnezeu, slujitori ai celui Preaînalt. Căci încă nu suntem. Să cerem ca ochiul sufletului nostru să devină simplu; atunci vom fi într-un totu simplu, cu desăvârșire simpli. [...]

Paris, 11 octombrie 1875

Dragă Theo,

Mulțumiri pentru scrisoarea ta de azi-dimineață. Vreau să-ți scriu astăzi altfel decât de obicei și, în primul rând, să-ți povestesc mai amănunțit ce fel de viață duc eu aici.

Știi că locuiesc în Montmartre împreună cu un tânăr englez, funcționar la Goupil: optsprezece ani, fiul unui negustor de tablouri din Londra și care va moșteni, fără îndoială, magazinul tatălui său. Nu și-a părăsit niciodată până acum casa părintească. În primele săptămâni de ședere aici, se purta într-un mod ciudat de rustic. De pildă, mânca dimineața, la prânz și seara de 20-30 de centime pâine (*n.b.* – aici pâinea e ieftină), laolaltă cu câteva livre de mere, pere etc. Cu toate acestea, slab

ca un par; două rânduri de dinți puternici, buze roșii groase, ochi plini de vioiciune, urechi mari și clăpăuge, cel mai adesea foarte roșii, capul ras (părul negru) etc. etc.

Aici toți își băteau joc de el, mai mult sau mai puțin – chiar și eu, la început. Dar, încetul cu încetul, m-am apropiat de el și te asigur că acum sunt fericit că ne petrecem serile împreună.

Are inima curată și naivă; muncește cu deosebită râvnă. Seara ne întoarcem acasă împreună și mâncăm câte ceva la mine în cameră. Apoi eu îi citesc, cel mai adesea din Biblie, pe care ne-am propus s-o parcurgem de la un capăt la altul. Dimineața, adeseori între cinci și șase, vine să mă trezească; luăm micul dejun la mine, iar către ora opt pornim spre magazin. De câțva timp, a început să se mai tempereze, ca hrană, și s-a pus pe colecționat gravuri, treabă în care îi dau și eu o mână de ajutor.

Ieri am fost împreună la muzeul Luxemburg, unde i-am arătat tablourile care mă atrag cel mai mult. Oamenii simpli știu într-adevăr o mulțime de lucruri pe care oamenii inteligenți nici nu le bănuiesc.

Breton: *Singură, Binecuvântarea grâului, Culegătoarele de spice*. Brion: *Pelerinii de la Sainte Odile, Noe*. Bernier: *Ogoare pe timp de iarnă*. Cabat: *Eleșteul și Toamnă*. Français: *Sfârșit de iarnă și Cimitirul*. Gleyre: *Iluzii pierdute*. Hébert: *Isus pe Muntele măslinilor și Malaria*. Și Rosa Bonheur: *Câmp arat* etc.

De asemenea, un tablou de (nu-i găsesc numele): o mănăstire ai cărei călugări ies înaintea unui străin și dintr-odată își dau seama că străinul acela e Isus. Pe zidul mănăstirii se poate citi: „Omul se zbate și Dumnezeu îl călăuzește.” — „Cine vă primește pe voi, pe mine mă primește, iar cine mă primește pe mine, acela primește pe cel ce m-a trimis pe mine.”

La magazin nu fac decât ce-mi vine la socoteală. Ceea ce vom și face, dragul meu, întreaga noastră viață. Numai de-aș putea face totul așa cum trebuie.

Ai făcut ceea ce te-am sfătuit să faci? Ai pus deoparte cărțile lui Michelet, ale lui Renan etc.? Cred că asta îți va aduce liniștea dorită. Dar pagina lui Michelet în legătură cu portretul acela de femeie pictat de Ph. de Champaigne n-ar trebui s-o uiți. Nu-l uita nici pe Renan, dar descotorosește-te de cartea lui. „Ai dat de miere, ai însă grijă să nu mănânci prea mult, ca până la urmă mierea să nu te dezguste.” Așa stă scris, sau cam așa, în *Proverbe*.

Ai citit *Recrutul, Waterloo* și, mai cu seamă, *Amicul Fritz* de Erckmann-Chatrion? Dar *Doamna Thérèse*? Dacă poți face rost de ele, citește-le negreșit. [...]

Paris, 10 ianuarie 1876

Dragă Theo,

Nu ți-am scris de când ne-am văzut. De atunci mi s-a întâmplat un lucru care n-a fost chiar cu totul neașteptat pentru mine.

Când l-am revăzut pe dl Boussard, l-am întrebat dacă onorabilul director găsește de cuviință să lucrez și anul acesta aici, adăugând că nu avea, fără îndoială, să-mi reproșeze nimic prea grav. Această ultimă ipoteză era, totuși, una justă și onorabilul director mi-a scos, ca să zic așa, cuvintele din gură și m-a silit să declar că voi părăsi firma la 1 aprilie, sugerându-mi să le mulțumesc domnilor respectivi pentru tot ce am învățat în timpul șederii mele aici.

Când mărul s-a copt, cea mai neînsemnată adiere îl dă jos din pom. Așa și în cazul de față. E drept c-am făcut unele lucruri care, într-o anumită măsură, au fost tot atâtea greșeli. Acesta e și motivul pentru care n-am de obiectat mare lucru.

Ce va trebui să fac de-acum încolo, dragul meu, e încă destul de neclar pentru mine. Dar vom încerca să ne păstrăm nădejdea și curajul.

Fii bun și dă-i scrisoarea de față și domnului Tersteeg s-o citească; căci poate să afle toate astea și onorabilul director; dar cred că, pentru moment, e preferabil să nu vorbești despre asta cu nimeni, poartă-te ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. [...]

Paris, 1876

Dragă Theo,

Mulțumiri pentru scrisoare, scrie-mi des, căci în clipele astea am mare nevoie de rândurile tale. Și-apoi scrie-mi pe larg, cu amănunte, povestește-mi tot ce se întâmplă în fiecare zi. Ai să vezi c-am să fac și eu așa de-acum înainte. Tot ce mi-ai povestit despre Boks, felul în care și-a instalat atelierul și faptul că te duci să-l vezi din când în când mă interesează. Ține-mă la curent cu toate.

Ne simțim uneori foarte singuri și dorim din inimă prietenia semenilor noștri. Avem impresia că vom deveni alți oameni, mai fericiți, dacă vom găsi un prieten despre care să putem spune: „El e!” Dar trebuie să începi și tu să-ți dai seama că sub asta se ascunde marea iluzie pe care ne-o facem despre noi înșine și că, dacă cedăm prea mult, această

nevoie, această dorință ar contribui la îndepărtarea noastră de calea cea adevărată.

Zilele astea sunt obsedat de pasajul care servește drept temă prediciei de azi: „Copiii săi vor căuta să fie pe placul celor săraci.”

Și acum, încă o veste: prietenul meu Gladwell¹ este pe cale să se mute: unul dintre funcționarii de la imprimărie l-a convins să se ducă să stea cu el. Un lucru pe care-l pusesese la cale de mai multă vreme.

Cred că Gladwell a luat o asemenea hotărâre fără să se gândească, și sunt foarte amărât că pleacă. Și asta se va întâmpla în curând, la sfârșitul lunii probabil. De câteva zile, în „cabina” noastră (știi că așa-i spunem noi camerei noastre) și-a făcut apariția un șoarece. În fiecare seară îi lăsam câte o bucățică de pâine: știe deja foarte bine unde trebuie s-o caute.

Citesc ofertele de serviciu din ziarele englezești și am și răspuns la câteva; să ne bizuim pe noroc. [...]

Paris, 7 februarie 1876

Dragă Theo,

[...] Am primit răspuns astăzi la una dintre scrisorile mele. Sunt întrebat dacă pot preda franceza, germana și desenul și sunt rugat să trimit și un portret. Răspund chiar astăzi. Dacă aflu ceva sigur, îți voi scrie numaidecât.

Mulțumiri pentru cărticica lui Andersen, îmi pare bine c-o am; îi citesc din ea unuia dintre funcționarii de aici, cu care am și ieșit uneori în ultima vreme: un olandez.

Ieri am intrat într-o biserică anglicană de aici. Am încercat o plăcută emoție să iau din nou parte la o slujbă religioasă anglicană, unde găsești multă frumusețe și simplitate. [...]

Paris, 28 martie 1876

Dragă Theo,

Din nou câteva rânduri. Vor fi poate ultimele pe care ți le scriu de la Paris. Voi pleca de-aici probabil vineri seara, ca să ajung acasă sâmbătă dimineața, la aceeași oră ca și de Crăciun.

¹ Englezul despre care a fost vorba în scrisoarea de la pagina 24.

Ieri am văzut un lot de vreo cinci sau șase pânze de Michel. Cât aș fi vrut să fii și tu aici! Drumuri tăiate într-un sol nisipos, îndreptându-se către o moară, sau un om care se întoarce acasă prin landa nisipoasă și deasupra tuturor acestora, niște ceruri cenușii, atât de simple și de frumoase! Îmi închipui că pelerinii care se îndreptau spre Emaus vedeau natura așa cum o vede și Michel. Mă gândesc întotdeauna la ei când văd câte un tablou de-al lui. [...]

Etten, 4 aprilie 1876

Dragă Theo,

În dimineața plecării mele de la Paris, am primit o scrisoare de la un institutor din Ramsgate. Îmi propune să mă duc la el și să stau o lună fără salariu, spunând că va vedea, după acest răstimp, dacă mă va putea angaja sau nu.

Îți imaginezi, cred, cât sunt de mulțumit c-am putut găsi așa ceva. Voi avea, în orice caz, masa și locuința pe gratis.

Ieri am fost la Bruxelles cu Pa, e foarte trist ce se întâmplă cu unchiul Hein.

În tren, Pa și cu mine am vorbit despre tablouri, între altele despre pânzele lui Rembrandt aflate la Luvru și despre portretul lui Jan Six; ca și, mai ales, despre opera lui Michel.

Nu e cu puțință să faci în așa fel ca Pa să poată vedea cartea despre Michel? Gândește-te la asta, dacă se prezintă prilejul.

Mă bucur mult c-o să te mai pot întâlni înainte de plecare.

Ramsgate este, după cum, fără îndoială, știi și tu, o stațiune balneară care numără 120.000 de locuitori. Asta e tot ce am găsit într-o carte; nu știu nimic în plus.

Și acum, pe sâmbătă! Drum bun. Veșnic iubitorul tău frate, *Vincent*.

Gladwell m-a condus vineri seara la gară. De ziua mea, a venit la ora 6 și jumătate dimineața ca să-mi aducă o foarte frumoasă gravură după Chauvel: un peisaj de toamnă cu o turmă de oi pe o dună de nisip.